

GULXANIYNING “ZARBULMASAL” ASARI ONOMASTIK TIZIMI

Masharipova Shahnoza Baxramovna

Urganch davlat tibbiyot instituti O‘zbek tili fani o‘qituvchisi

E-mail: shahnozabahramovna88@gmail.com

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.18473492>

Annotatsiya. Mazkur maqolada o‘zbek mumtoz adabiyotining yirik namoyandasi Gulxaniyning “Zarbulmasal” asaridagi onomastik birliklar tahlil qilinadi. Asarda uchraydigan zoonimlar, antroponimlar va ularning semantik-funksional xususiyatlari aniqlanadi. Tadqiqot davomida onomastik nomlarning badiiy g‘oya ifodasidagi o‘rni, satirik va didaktik vazifasi ilmiy asosda yoritiladi.

Kalit so‘zlar: onomastika, zoonim, antroponim, badiiy nom, Gulxaniy, Zarbulmasal, ramziy nom.

Аннотация. В данной статье анализируются ономастические единицы в произведении «Зарбулмасаль» Гульхани, одного из ведущих представителей узбекской классической литературы. Выявлены зоонимы, антропонимы и их семантико-функциональные свойства, встречающиеся в произведении. В ходе исследования научно освещена роль ономастических имен в выражении художественной идеи, их сатирическая и дидактическая функция.

Ключевые слова: ономастика, зооним, антропоним, художественное имя, Гульхани, Зарбулмасаль, символическое имя.

Annotation. This article analyzes onomastic units in the work "Zarbulmasal" by Gulkhani, a major representative of Uzbek classical literature. Zoonyms, anthroponyms and their semantic-functional properties found in the work are identified. During the study, the role of onomastic names in the expression of an artistic idea, their satirical and didactic function are scientifically highlighted.

Key words: onomastics, zoonym, anthroponym, artistic name, Gulkhani, Zarbulmasal, symbolic name.

KIRISH

Tilshunoslikda onomastika yo‘nalishi atoqli otlarning kelib chiqishi, semantik tuzilishi va funksional xususiyatlarini o‘rganishga qaratilgan bo‘lib, badiiy matn tahlilida muhim nazariy-amaliy ahamiyat kasb etadi. Ayniqsa, mumtoz adabiyot namunalari qo‘llangan onomastik birliklar muallif dunyoqarashi, estetik maqsadi hamda ijtimoiy tanqid uslubini ochib berishda asosiy vositalardan biri hisoblanadi. Shu jihatdan qaralganda, Gulxaniyning “Zarbulmasal” asari o‘zbek adabiyotida onomastik tizimi mukammal shakllangan badiiy manbalardan biri sanaladi.

“Zarbulmasal” allegorik-satirik yo‘nalishda yaratilgan bo‘lib, unda insonlar va ijtimoiy munosabatlar hayvonlar obrazi orqali tasvirlanadi. Bu esa asarda zoonimlarning yetakchi onomastik qatlam sifatida shakllanishiga olib kelgan. Hayvon nomlari orqali muallif aniq shaxslarni emas, balki jamiyatda keng tarqalgan xarakter tiplari va axloqiy nuqsonlarni umumlashtirib ko‘rsatadi. Natijada onomastik birliklar

Volume: 4 Issue: 1

oddiy nomlash vositasi bo‘lib qolmay, balki chuqur semantik va pragmatik mazmun kasb etadi.

Mumtoz o‘zbek adabiyotida onomastik masalalar bo‘yicha ayrim tadqiqotlar olib borilgan bo‘lsa-da, “Zarbulmasal” asari onomastikasining tizimli, semantik-funksional tahlili yetarli darajada yoritilmagan. Aksariyat tadqiqotlarda asarning janr xususiyatlari, satirik yo‘nalishi yoki didaktik ahamiyati tahlil qilingan, biroq undagi onomastik nomlarning badiiy g‘oya ifodasidagi o‘rni alohida tadqiqot obyekti sifatida kam o‘rganilgan.

Mazkur maqolaning asosiy maqsadi — “Zarbulmasal” asarida qo‘llangan onomastik birliklarni aniqlash, ularning semantik va funksional xususiyatlarini tahlil qilish hamda nomlarning satirik va didaktik mazmun yaratishdagi rolini ilmiy asosda yoritishdan iborat. Tadqiqot davomida tavsifiy, semantik va kontekstual tahlil metodlaridan foydalanildi.

Asarda onomastik birliklarning umumiy xususiyatlari

“Zarbulmasal”da qo‘llangan onomastik nomlar real shaxs yoki hayvon nomlari emas, balki ramziy-majoziy mazmun kasb etuvchi badiiy nomlardir. Ular quyidagi xususiyatlarga ega:

1. **Ma’noviy yuklanganlik** – har bir nom ma’lum xarakter, ijtimoiy tip yoki axloqiy holatni ifodalaydi.
2. **Satirik yo‘nalish** – nomlar orqali jamiyatdagi illatlar tanqid qilinadi.
3. **Didaktik vazifa** – o‘quvchini axloqiy xulosaga yetaklaydi.

Zoonimlarning onomastik tahlili

Asarda uchraydigan asosiy onomastik birliklar zoonimlardir. Ular inson xarakterini hayvon obrazlari orqali ochib beradi.

- **Maymun** – taqlidchi, o‘z fikriga ega bo‘lmagan, ko‘r-ko‘rona ergashuvchi shaxs timsoli.
- **Tulki** – ayyorlik, makkorlik va hiyla-nayrang ramzi.
- **Bo‘ri** – zo‘ravonlik va shafqatsizlik belgisi.
- **Sher** – tashqi kuch va hukmronlikni bildiradi, biroq ayrim holatlarda adolatsiz hokim obrazini ham anglatadi.

Bu zoonimlar xalq og‘zaki ijodida allaqachon shakllangan ramziy ma’nolarga tayanadi. Gulxaniy ana shu an’anaviy semantik asosni saqlagan holda, ularni ijtimoiy tanqid vositasiga aylantiradi.

Antroponimik unsurlar

“Zarbulmasal”da to‘g‘ridan-to‘g‘ri inson ismlari kam uchraydi. Bu holat asarning allegorik tabiatidan kelib chiqadi. Antroponimlar o‘rnini hayvon nomlari egallagan bo‘lib, ular inson xarakterining umumlashtirilgan modeli sifatida xizmat qiladi. Shu jihatdan asardagi onomastik tizim shaxsni emas, **ijtimoiy tipni** ifodalashga yo‘naltirilgan.

Volume: 4 Issue: 1

Onomastik nomlarning funksional ahamiyati

Asardagi onomastik birliklar quyidagi funksiyalarni bajaradi:

- **Badiiy-estetik funksiya** – obrazni jonlantiradi, tasviriylikni oshiradi.
- **Ijtimoiy-tanqidiy funksiya** – jamiyatdagi adolatsizlik, johillik va manmanlikni fosh etadi.
- **Ma'rifiy-didaktik funksiya** – o'quvchini fikrlashga, xulosa chiqarishga undaydi.

XULOSA

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, Gulxaniyning "Zarbulmasal" asari onomastik jihatdan puxta o'ylangan va ichki semantik tizimga ega badiiy asardir. Unda qo'llangan onomastik birliklar, xususan zoonimlar, tasodifiy tanlanmagan bo'lib, muallifning ijtimoiy-tanqidiy va didaktik maqsadlariga to'liq xizmat qiladi. Har bir nom aniq semantik yuklama kasb etib, muayyan xarakter tipi yoki axloqiy holatni umumlashtirilgan holda ifodalaydi.

Asarda zoonimlarning ustunligi uning allegorik tabiati bilan izohlanadi. Hayvon nomlari orqali muallif jamiyatdagi turli ijtimoiy qatlamlar, mansabdorlar, taqlidchi shaxslar, ayyor va zo'ravon tiplarni bevosita nomlamasdan, ramziy shaklda tasvirlashga erishgan. Bu holat onomastik birliklarning nafaqat nominativ, balki kuchli pragmatik va ekspressiv funksiyani ham bajarishini ko'rsatadi.

Tahlil shuni tasdiqlaydiki, "Zarbulmasal" asaridagi onomastik tizim xalq og'zaki ijodi va an'anaviy ramziy tafakkur bilan uzviy bog'langan. Zoonimlarning semantik asoslari xalq maqollari, ertaklar va masallarida shakllangan an'anaviy ma'nolarga tayangan holda badiiy jihatdan qayta ishlangan. Natijada nomlar o'quvchi uchun tushunarli, ta'sirchan va ijtimoiy mazmun jihatidan dolzarb bo'lib qoladi.

Shuningdek, asarda individual antroponimlarning deyarli uchramasligi muallifning shaxsni emas, balki ijtimoiy hodisani va umumiy tipni tasvirlashga intilganini ko'rsatadi. Bu esa "Zarbulmasal" onomastikasini individual xarakter yaratishga emas, balki ijtimoiy-tanqidiy umumlashtirishga yo'naltirilgan tizim sifatida baholash imkonini beradi.

Umuman olganda, "Zarbulmasal" asari onomastikasi o'zbek mumtoz adabiyotida badiiy nomlashning satirik va didaktik imkoniyatlarini yaqqol namoyon etadi. Mazkur tadqiqot natijalari o'zbek onomastikasi, badiiy matn lingvistikasi hamda mumtoz adabiyot tahlili yo'nalishlarida olib boriladigan keyingi ilmiy izlanishlar uchun nazariy va amaliy asos bo'lib xizmat qilishi mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Gulxaniy. Zarbulmasal. – Toshkent: G'afur G'ulom nomidagi nashriyot.
2. Begmatov E. O'zbek onomastikasi masalalari. – Toshkent, 2007.
3. Yo'ldoshev B. Badiiy matn va onomastika. – Toshkent, 2015.
4. Rahmatullayev Sh. O'zbek tilining izohli lug'ati. – Toshkent.